

Vėlinės Margionyse

ALGIMANTAS ČERNIAUSKAS

1962 lapkričio 2 d. Vėlinės.

Labai žavėtinai atrodė šį vakarą kapai. Žmonių susikaupimas buvo jaudinantis. Tokie religiniai mūsų papročiai tikrai pagirtini ir šventi. Gražu, kai prie kapų susirenka mirusiųjų giminės ir maldinguose apmąstymuose prisimena savuosius, papuošia jų kapus, apšviečia juos ir pasimel-džia už jų sielas.

Ypatingas šiandien buvo ir vaka-ras: šilta, ramu, šventiška. Ypač gra-žus vaizdas buvo prie laužo, kuris su-krautas iš labai senų, sutręšusių kry-žių. Jaudinančiai aidė psalmės... Die-ve, kad aš būčiau dailininkas ir galė-čiau nupiešti šį vaizdą, koks jis buvo šį vakarą Margionių kapinėse, tai tik-rai būtų meno šedevras.

Taip rašė kaimo mokytojas Vac-lovas Balevičius iš Margionių kaimo, jau peržengęs viduramžio slenkstį. Dienoraštį jis rašė visą gyvenimą. Po-kario metais kai kuriuos sąsiuvinius slėpė žemėje. Vėliau, atkasęs juos, perrašinėjo, nes žodžiai buvo išblukę, sunkiai įskaitomi.

O štai kitas jo įrašas.

1938 m. balandžio 25 d., šv. Morkaus diena.

Rytą su kitais buvau kapinėse. Čia po senu drevi kūrendami ugnę atgie-dojome valandas, rožančių, atskaitėme šv. Morkaus ir Visų Šventųjų litanijas ir šv. giesmes: Dievas mūsų gelbėtojas ir kitas,ėjome lankydami kitus kryžius. Pirmiausia aplankėme jubiliejinį Kazimieriečių kryžių, o nuo joėjome prie kitų. Prie kiekvieno kryžiaus buvo kalbama po trejis poterius.

Ir trečias įrašas, bet jau ne mokytojo Balevičiaus, o gamtininko publicisto Henriko Gudavičiaus, tyrinėjusio ne tik Margionių apylinkių prie dieviškai tyro Sroblaus upelio Dzūkijoje gamtą, bet ir margioniškių sielų grožį.

1992-ieji lapkritis.

Didelis laužas kapinėse. Ugnis apšviečia sausą drevėtą pušį. Akmeniniai antkapiai atspindi ramią liepsną. Vyrų, sutūpę aplink laužą, žiūri į ugnį, rūko ir kalbasi. Moterys pagiedojo, pasimeldė ir nuėjo, o jie liko. Ir jei kas dabar paklaustų, kodėl jie čia sėdi, gal šitaip atsakytų: reikia pratintis, juk greitai atei-sim čia visam laikui... Dešimt vakarų – nuo lapkričio pirmosios iki dešimtosios – dega laužas kapinių vidury, dešimt vakarų renkasi čia žmonės ir vakaroja. Kar-tais valandą, kartais pusantros. Laužo liepsna suburia visus į ratą. Ir šildo.

Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotrauka

Kokiame amžiuje šitaip buvo?

Kokioje šalyje? Dabar Lietuvoje, senajame Margionių kaime. Sako, kad kūrena laužą kapinėse ir Mardasavo tikintieji. Daugiau – niekur Lietuvoje ši-to nepamatysi.

Lyja. Bet dervuoliai dega gerai ir lyg apšviečia ne tik susirinkusiųjų vei-dus, bet ir senąją dravę, kuri nuo neatmenamų laikų saugo kapinių ramybę. Šitos kapinės visiems margioniškiams labai dažnai yra tarsi bažnyčia, kur su-sirenka tikintieji ne tik Vėlinių vakarais, bet ir kitų religinių švenčių progo-mis, taip pat sekmadieniais – pagiedoti, pasimelsti, prisiminti mirusiuosius.

Henrikas Gudavičius anuomet klausėsi giesmių, o fotomenininkai Algi-mantas ir Mindaugas Černiauskai užfiksavo unikalių Vėlinių momentą. Da-bar 2008-tieji. Jau nėra dalies žmonių, kurie tą vakarą ant vėlių suolelio sė-dėjo aplink laužą. Ir tas suolelis trumpėja, nes vis mažiau margioniškių ren-kasi į tokį jaudinančiai gražų renginį, kurį jų tėvai ir protėviai švėsdavo nuo senų senovės. Ne tik Dzūkijos kaimuose, bet ir visoje Lietuvoje mažėja gyven-tojų. Tiesiog katastrofiškai nyksta šilinių dzūkų kaimai, įsikūrę prie gražiaus-ių Dzūkijos upių – Ūlos, Skroblaus, Grūdų... Mirę kaimai su džiūstančiomis – drevinėmis pušimis, užkaltais langais pirkiomis, pakrypusiais, tręštančiais kryžiais verti atminimo, pagarbos ir užuojautos. □

Kitame numeryje:

- Stasys Goštautas. „Domine, da mihi formas”.
- Birutė Sriogytė-Vaitkienė. Apie lietuvių, pasišventusį jūrai.
- Danutė Bindokienė, Stasys Bačkaitis. Prieš 40 metų net nebuvo sapnuota.
- Dalia Cidzikaitė. XII teatro festivalis išeivijoje.

Redaguoja Aldona Žemaitytė aldaze@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1 psl. Algimantas Černiauskas. Vėlinės Margionyse.
- 2 psl. Janina Degutytė. Eilėraščiai.
- 3 psl. Laisvydė Šalčiūtė: vienoje srityje man ankšta.
- 4 psl. Stasys Goštautas. Lietuvos tūkstantmetis išeivijos dailėje.
- 6 psl. Lidija Šimkutė-Pocienė. Prisiminus Sąjūdžio metą.
- 7 psl. Prof. Bronius Makauskas. Trys klausimai.
- 8 psl. Violeta Rutkauskienė. Apie Vytauto Didžiojo sarkofagą, informacinę erdvę ir ... pačius mus.

Janina Degutytė

Spausdiname eilėraščius iš Janinos Degutytės poezijos rinktinės „Purpuro valanda“, išleistos šiais metais *Lietuvių literatūros lobyno* serijoje. Taikytasi ir prie poetės, mirusios 1990 metais, aštuoniasdešimtmečio jubiliejaus (g. 1928) paminėjimo.

„Tai pirmoji šios reprezentacinės serijos autorė, kurios viešojo kūryba ir beveik visas sąmoningas gyvenimas telpa į 'geležinio laiko' rėmus. Iš jų išsiveržia Kauno prieškario gyvenimo, dar sutiktų žmonių patirtimi, kultūros jutimu, gana aiškiai išreikštais įsipareigojimais Lietuvai, jos istorijai, kalbai, likimui. Tylaus, viešumoje retai tematomo, nelengvo gyvenimo žmogaus kūryba, priklausanti aukštai XX amžiaus septinto – devinto dešimtmečių lietuvių lyrinės poezijos bangai. Ir kartai, į kurią vienu ar kitu aspektu įeina Algimantas Baltakis, Vytautas P. Bložė, Alfonsas Maldonis, Justinas Marcinkevičius. Taip pat ir rečiau minima, bet savo vietą literatūroje turinti Ramutė Skučaitė. Su ja J. Degutytę artintų ilgai slėpti sunkūs išgyvenimai, minkštas, moteriškas eilėraščio tonas, rūpestinga kūryba vaikams.

Maždaug 1930-ųjų metų gimimo kartos lietuvių poetai, nuo šešto dešimtmečio pabaigos siekė sugrąžinti pirminės patirties, natūralaus išgyvenimo, emocijos svarbą lyrikai. Stiprinę galimybes lietuvių poezijos modernizacijai, vykdytai tik keliais metais už Janiną Degutytę vėliau debiutavusios jaunesnės kartos – Sigitos Gedos, Marcelijaus Martinaičio, Juditos Vaičiūnaitės...

Išėivijoje paralelė – bežemiai, labiausiai Liūnė Sutema, ne kartą patvirtinusi Janinos Degutytės artimumą. J. Degutytė buvo bežemių sesuo savo žemėje. Jos kūrybą nuo pat pradžios atidžiai stebėjo Rimvydas Šilbajoris, lygiai dėmesingas ir Liūnei Sutemai”. Tai prof. Viktorijos Daujotytės mąstymai įvadiniamе knygos tekste „Artumo poezija”.

Rinktinė „Purpuro valanda” sudaryta iš devynių poetės kūrybos rinkinių, išleistų 1957–1984 metų laikotarpiu.

Purpuro valanda

Rudenio purpuras plakasi klevo vėtroj.
Saulė, praplėšus debesį,
nuplyksta kartkartėm
kaip gaisro ugnis.
Stalą, sienas ir veidus
nušviečia purpuras –
kraujo atšvaitu
(buvusio ar būsimo?).
Žingsniai tolydžio artėja
(laiko ar budelio?).
Didi
iškilmingai apsupus gaublį
kaip nimbas
purpuro valanda.

* * *

Pusiau tiesa, pusiau melu
dalinamės kaip duona. Kraujo tiltais
žingsniuojame apyaušrio ūkuos,
ieškodami vilties. Į aitrią eglių tamsumą
įvilktas
šis lapkritys. Neguosk, neguosk,–
dar galim ašarų nesulaikyti.

Pusiau sparnais, pusiau grandinėm
prie tos nulytos žemės prirakinti,
kad geltų troškulys. Ir neapykanta perpus
su meile užgeriam neskalsų kąsnį. Krinta
ir krinta rudenio lietus. Kai nebebus
ir mūsų – kam žydės žvaigždynai?

Nuo lopšio pradedam skubėt į šventę
išsiskyrimo. Ir amžinai, ir amžinai
kaip šiandien
taip sunkūs mes – pritvinkę paslapties:
pusiau gyvenimo, pusiau mirties.

* * *

Purpuru atsivėrusi
šiaurės vasarų pablyškusiam skliautui –
senoj apleistoj pasodėj
tarp eglių ir agrastų –
laukine rože,
vieniša ir išdidi...
Purpuru atsivėrusi –
keturiems kryžminiams rudenio vėjams
dalini karališkai savo žiedlapius –
savo kūną ir kraują...
Purpuru atsivėrusi –
ką sapnuoji, ką sapnuoji
per ūkiančią pūgą,
priėmus iš lemties rankų
sunkią balto sidabro karūną
ant nuleistos galvos.

* * *

Nėra mirties: tik vėjo verksmas
vidur paklydusių laukų, tik debesų
didžiulės minkštos lūšenos, tik sutemų
žolėj pavargę žingsniai – ir skausmo
atšvaitai nuo pirmo slenksčio, tik likimo
šešėlis, atsitiktinumais žaisdamas
vis iš paskos, tik Motinos nakties
ranka ant geliančios kaktos,
tik nuojauta, kai vienąsyk pavasarį
išdygs iš delno pienė, saulėtai sužvilgus...

Sidabrinis motyvas

Čia praeisime tik vieną kartą.
Vieną žingsnį lig sidabro vartų.
Pelenams paliksim savo vardą.
Čia praeisime tik vieną kartą.
Per miglų laukus, po eglių skliautu...
Baltą lieptą, liūčių nuskalautą,
pereisim visi. Tik vieną kartą.
Šitą kąsnį – kvepiantį ir kartų...
Šitą – sapnuose! – sugniaužtą kardą...
Sidabriniais virbalais nunertą
vakarą lietus užmes kaip tinklą.
Mažas paukštis atsilieps iš inkilo
mėlynoį pasodėj... Gal ir verta
eit – neatsigrėžus – vieną kartą.

Palaiminimas

Mažas paukščiuk,
įkritęs man į plaukus –
kaip į širdį –
nuo auksinės pražydytos liepos.
Savo nekaltu prisilietimu
pažadina mane iš tamsos
ir palaiminai...
...Mirtis tik tąsa,
tik didelis juodas sparnas,
apgaubiantis mūsų gyvenimą.
Mūsų paslaptį.
Ar mudu kada susitiksim,
mažas paukščiuk?
Aš ir paskui
norėsiu kalbėtis su tavim.
Mažas bejėgi paukščiuk
(toks galingas!) –
palaiminęs mane
kelionės pabaigoj,–
tebūnie šviesi tavo diena!

Laisvydė Šalčiūtė: vienoje srityje man ankšta

Spalio 24 d., penktadienį, St. Balzeko lietuvių kultūros muziejuje atidaryta menininkės Laisvydės Šalčiūtės paroda „Nudes. Smiling“ („Nuogos. Besišypsančios“). Ta proga pakalbinome menininkę Laisvydę Šalčiūtę.

– Lietuvoje jau esi įsitvirtinusi ir žinoma menininkė, aktyviai dalyvauji parodose Lietuvoje bei užsienyje. Tačiau Čikagoje tavo kūriniai bus rodomi pirmą kartą. Ar gali trumpai prisistatyti mūsų skaitytojams ir papasakoti apie save?

– Gyvenu Vilniuje su dukra Barbora, vyru Kęstučiu (taip pat menininku) ir kate Lėja. Iki šiol esu surengusi 22 personalines parodas. Paroda Balzeko muziejuje bus 23-ioji. Dalyvavau daugiau kaip 90 grupinių parodų. Mano darbų yra įsigiję Lietuvos dailės muziejus, M. K. Čiurlionio dailės muziejus Kaune. Esu gavusi keletą apdovanojimų. Parašiau ir iliustravau tris knygas vaikams. Nors Dailės akademijoje Vilniuje baigiau grafiką, bet niekada nekūriau klasikinės grafikos (kai grafikos klišė mechanškai spaudžiama ant popieriaus ir gaunamas identišků darbų tiražas). Vienoje srityje man ankšta. Visada jaučiau poreikį žanrus ir technikas maišyti tarpusavyje, naudoti įvairius būdus, medžiagas ir priemones. Juk tai tik išraiškos priemonės, skirtos kurti meną, išreikšti vienokiai ar kitokiai minčiai. Taigi ir nejučiu savitikslių ištikimybės jokiai žanrui, medžiagai, būdai.

Griežtas meno kūrinių skirstymas žanrais, mano supratimu, yra savotiškas kūrybą varžantis stereotipas. Tuo labiau, kad seniai tos ribos tarp technikų ir žanrų yra natūraliai aptirpusios. Pavyzdžiui, dauguma Andy Warholo ir Roberto Rauschenbergo tapybos darbų buvo atlikti gausiai naudojant šilkografinius atspaudus ant drobės.

– Ar iki šiol buvai surengusi parodų JAV?

– Iki šiol JAV nebuva lankiusis. Viešėjau Niujorke šį rugpjūtį ir rugsėjo pradžioje, nes buvau pakviesta surengti personalinę parodą „Something Unexpected“ meno galerijoje. Kol nebuva čia atvykusi, nejučia buvau susikūrusi išankstinę nuomonę iš filmų, žiniasklaidos. Niujorkas paneigė visus mano susikurtus vaizdinius. Jį išimylėjau iš pirmo žvilgsnio. Tas pirmas žvilgsnis – nuostabi žmogiškų pavidalų įvairovė: veidų bruožai, kūnų formos, odos spalvos, drabužiai. Tikra atgaiva akims. Ir labai gražus pats miestas. Atvykome vakare, draugas, pas kurį apsistojome, surengė „ekskursiją“ po naktinį miestą. Niujorkas vakare man pasirodė jaukus, kaip mano vaikystės Kaunas.

Paskui, aišku, pritrenkė muziejai, parodos, meno gausa. Tai, ką iki tol mačiau tik meno albumuose, dabar galėjau apžiūrėti natūroje. Labai didelį įspūdį paliko Bruklino meno muziejuje, Elizabeth A. Sackler feministinio meno centre matyta Judy Chicago „Dinner Party“, Ghada Amer paroda „Love has no end“, Gugenheimo muziejuje matyta Louise Bourgeois paroda.

Visus įspūdžius vainikavo uraganas Hana, kuris užsuko tiesiai į mano parodos atidarymą „Something Unexpected“ galerijoje. Hana akimirksniu užtvindė iki lubų rūšį, esantį tiesiai po galerijos grindimis, ir bandė tą patį padaryti ir su ekspozicijos sale, kur kaboję mano darbai. Vandens siurblys ne ką tepadėjo, tai teko semti vandenį kibirais. Pro šalį ėjo laikraščio „The Journal News“ fotografas ir šitą procesą įamžino. Rytojaus laikraščio numeryje pirmame puslapyje pamačiau didelę savo nuotrauką, basomis, su kibiru rankoje, „iškilmingo parodos atidarymo metu“, iliustruojančią straipsnį apie moteriškus Hanos pašėliojimus.

– Kaip kilo mintis sukurti tapybos darbų ciklą „Nuogos. Besišypsančios“, kuris eksponuojamas Čikagoje?

– Idėja sukurti šį ciklą kilo pabuvus meno simpoziume Danijoje. Ten vienas iš užsiėmimų buvo moters akto piešimas iš natūros. Modelis pozą keisdavo kas 1-2 minutes. Buvo nelengva įsigudrinti ją nupiešti per tokį trumpą laiką. Tada ir „atradau“ tas man pačiai įdomias moters kūno transformacijas ir deformacijas, kurias paskui panaudojau ir šiame darbų cikle. Moteriško kūno plastika man pasirodė labai dėkinga įvairioms kūrybinėms idėjoms išreikšti. Tapydama šiuos darbus turėjau keletą tikslų. Vienas iš jų – perteikti judesį, įspūdį, kad mano tapomas moters kūnas juda. Pavyzdžiui, kai fotografuojame judantį žmogų, kartais nuotraukoje jis atrodo panašiai: veide atsiranda keletas lūpų, nosių, akių, daugiau pirštų, negu reikia, kūnas atrodo keistai deformuotas.

Kitas dalykas inspiravęs šiuos darbus – vis tie patys žiniasklaidos peršami keisti ir nenatūralūs moteriško grožio standartai. Tas gana visuotinis bandymas išprausti save į dirbtinius grožio standartus, didelės pastangos turėti tobulą išorę man atrodo labai groteskiškas užsiėmimas. Tai šitą ciklą tapiau remdamasi Nietzches teiginiu, kad „didysis gyvenimo žanras yra groteskas“. Apie man rūpimus dalykus šiuose darbuose kalbėjau su humoru, (auto)ironija, nes, jei būčiau bandžiusi tai vaizduoti kažkaip rimtai, būtų buvę beviltiškai banalu. Tai ir vaizdavau čia, kas man pačiai, kaip moteriai, puikiai pažįstama ir nesvetima: visokie asmenybės vidiniai prieštaravimai, gyvenimo

geismas, svajonės, tam tikra „moteriška, gyvenimiška“ vaidyba, infantiliškai naivūs žaidimai, išgyvenimai, apsimetinėjimas naivesne, nei esi...

Kitas dalykas kurio siekiau šiuose darbuose, – palikti erdvės kiekvieno žiūrovo vaizduotei, suteikti galimybę savotiškai dalyvauti kūrybiniame procese, pažaisiti.

– Akivaizdu, kad kūryboje tave ypač domina moters pasaulis, asmeninės patirtys, menininkės kaip moters ir kūrėjos klausimai. Kaip keitėsi tavo kūryba laikui bėgant?

– Moteriškumo tema buvo gana aktuali per visą mano kūrybos laikotarpį, neišskiriant nei vaikystės, paauglystės ar studentavimo laikų. Juk pasaulį regiu moters akimis, ir ši tema savaime suprantama yra artimiausia. Kūryba kaip užsiėmimas, o paskui ir kaip gyvenimo būdas mane lydi nuo ankstyvo amžiaus. Skirtingu gyvenimo laiku domino skirtingi šios temos aspektai, susiję su skirtingais pojūčiais ir to momento problematika.

Kiekviena kūryba atsiranda esant tam tikrai trinčiai.

Menas man palaipsniui tapo mąstymo, savianalizės, komunikavimo su aplinka forma, bandymu vertybiškai sutvarkyti savo pačios susikurtą vaizdinių pasaulį, nes juk sakoma, kad pasaulis tėra savotiška iliuzija, kurią kiekvienas asmeniškai susikuria per savo mąstymą. Kiekvieną asmenį suformuoja unikalios gyvenimo aplinkybės, į kurias jis patenka ateidamas į šį pasaulį. Kadangi gyvenimas ne visada labai paprastas, jame pasitaiko ir visokių didesnių ar mažesnių „susidūrimų“, „susižeidimų“, kurie gal ir nėra „mirtini“, bet palieka tam tikrus „randus“. Ir būtent tie gyvenimo „randai“ pakreipia kūną, sielą ir tuo pačiu kūrybą tam tikra linkme, formuoja specifinį požiūrio kampą, skirtingą „judėjimo trajektoriją“, kitokias išraiškos priemones ir truputį kitokią temos interpretavimą. Laikui bėgant, keičiasi, gal labiau išsigrūnina išraiškos priemonės.

– Kas, tavo nuomone, šiuo metu yra svarbu Lietuvoje kuriančiai menininkei? Su kokiais iššūkiais tau pačiai tenka susidurti? Kaip tai atsispindi tavo kūryboje?

– Vienas iš svarbių dalykų yra tas, kad iki šiol moteriška raiška ir tematika tebėra marginalizuojama. Bent jau man tai svarbu. Bet Lietuvoje kuriančios menininkės įvairios, skirtingi jų tikslai. Vienų visai neerzina socialiniai stereotipai, žiniasklaidos kuriamas moters įvaizdis, jos su tuo stengiasi tapatintis. Kitos bando visam tam savo kūryba oponuoti.

Su iššūkiais nori nenori susiduriu nuolatos, vos tik iškišu nosį į gatvę ar įsijungiu televizorių, arba netyčia paimu į rankas kokį lietuvišką dienraštį, žurnalą. Tada „tik spėk gaudyti“ iššūkius. Komercinės reklamos atvaizdai, pranešimai, tekstai, kurie nuolat šmėkščioja akyse, nuotrupom iš kažkur ataidi, nejučia kuria gyvenimo „foną“, bukina mūsų skonį, mūsų galimybes jausti niuansus, mūsų pojūčius, mūsų klausą.

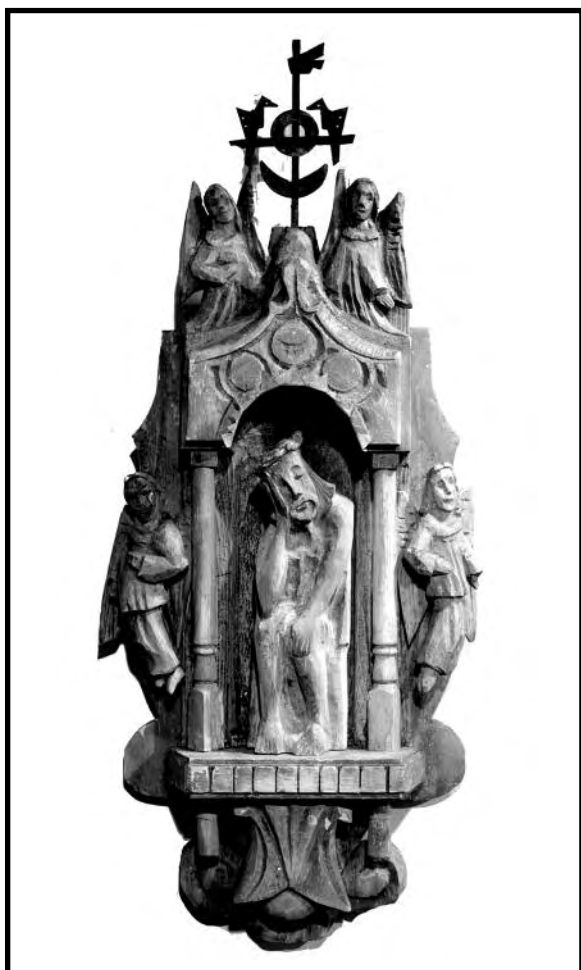
Socialiniai stereotipai, inertiški santykiai tarp lyčių, bukaprotiška homofobija, moters įvaizdžio klišės – visa tai patiriu savo kailiu, mane tai neišvengiamai supa, veikia ir galiausiai erzina bei varžo. Gyvename „reginio visuomenėje“, kur daugelio žmonių gyvenimas tapęs neprasmingų įvykių seka, savotišku „dirbk, pirk, mirk“. Ritualinis apsipirkimas, ritualinis televizoriaus žiūrėjimas – tikrovės imitacija, kuri nejučia atima galimybę pajusti savo unikalaus gyvenimo tikrovę, turėti savo požiūrį į aplinką, džiaugtis formų įvairove. Tas plačiai propaguojamas standartinio „grožio“, tobulo kūno kultas, vartotojiškas požiūris, inertiškas kitų individų poelgių kartojimas, kur viskas daroma ne mąstant, daroma kaip daro „kiti“, mane šurpina. Man asmeniškai gražu ir įdomu tai, kuo mes skiriamės vieni nuo kitų, vertinu formų įvairovę ir imu jos pasigesti. Visa tai bandau atspindėti savo kūryboje.

– Esi nuolat eksperimentuojanti menininkė. Kas tau kūryboje yra svarbiausia? Koks yra tavo kūrybos *credo*?

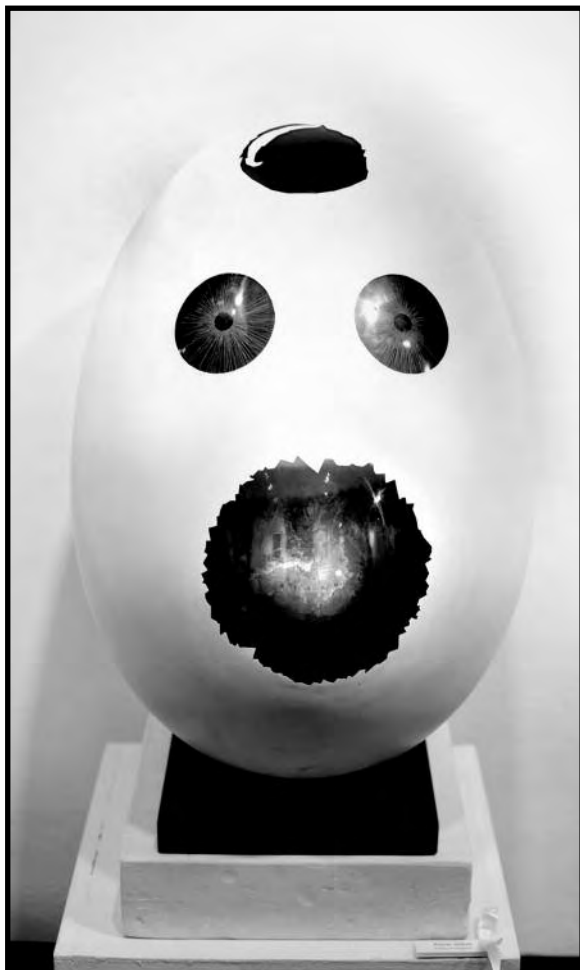
– Perfrazuodama pasakymą „mes esame čia, kad gyventume ir pažintume gyvenimą daugelyje matavimų, visą jo įvairovę“, sakau, kad kuriu, norėdama pažinti kūrybą daugelyje matavimų, visą jos įvairovę. Todėl sąmoningai neprisirišu prie pastovios technikos, stilistikos, noriu turėti tam tikrą laisvę, tam tikrą galimybę keistis. Man svarbu išlaikyti tą požiūrio atvirumą ir pasaulėžiūroje, ir kūryboje. Tikrai nelaikau vertybe, kai susikuriamas kažkoks vienintelis asmeninis stilius, kuris po to varžo ir trukdo išreikšti norimas idėjas. Technikas ir stilistiką renkuosi tik kaip priemonę, padedančią išreikšti tą ar kitą mintį.

Visa tai galiu apibūdinti vienu žodžiu – *žaidimas*. Jį aš naudoju kaip tam tikrą improvizacijos ar kūrybiškumo sinonimą. Tai, jei galima taip pasakyti, vienintelė pastovi mano kūrybos stilistika. *Žaidimą* aš suprantu ne kaip kokį paviršutiniškumą, pvz. *pažaisti ir numesti, palikti*, bet atvirkščiai, žaisti, improvizuoti, kad, tarkim, santykiai tarp žmonių ar kūrybinis procesas tęstųsi. Ši improvizacija – kone vienintelė galimybė leidžianti išlaikyti tęstinumą ir gilumą, o ne paviršutiniškumą.

Kalbėjosi **Ieva Dilytė**

Jurgis Daugvila. „Koplytėlė”.

Petras Aleksa. „Visata ar kiaušinis?”, 2000 m.

Ramojus Mozoliauskas. „Šv. Pranciškus”, 2008 m.

Lietuvos tūkstantmetis išeivijos dailėje

STASYS GOŠTAUTAS

Pagal Lietuvos dailės muziejaus ir Chicagos Čiurlionio galerijos 2004 metų sutartį išeivijos mecenatų Miko Šileikio ir Teofilio Petraičio vardo premijų už dailės kūrinius konkursai kas antri metai rengiami Lietuvoje (2005, 2007, 2009) ir Chicagoje (2006, 2008). Šiometinė paroda (ją surengė ir pristatė Čiurlionio galerijos Lemonte valdyba: pirmininkas Leonas Maskaliūnas ir nariai – Magdalena B. Stankūnė, Dalia Šlenienė, Taiyda Chia-petta ir Vytenis Kirvelaitis), jau ketvirtoji, pavadinta „Lietuvos tūkstantmečio aidas išeivijoje”. Tuo norima iškelti Lietuvos vardą, minimą ne nuo Mindaugo laikų, bet nuo 1009-tųjų, kai Kvedlinburgo (vienuolynas netoli Magdeburgo) analuose paminėtas šv. Brunono (arkivyskupo ir vienuolio Bonifacijaus) nužudymo kažkur prie sienos tarp Rusijos ir Lietuvos (Litua) faktas. Dalyvauti Čiurlionio galerijos parodoje kviečiami visi menininkai, kurie nors trejetą metų gyveno už Lietuvos ribų. Taip norima išlaikyti „išeivijos” statusą.

Nežinau, ar ši paroda bus tokia svarbi kaip ta pirmoji prieš šimtą metų Vilniuje, 1907 metais, kai M. K. Čiurlionis ir kiti – 18 jaunų dailininkų nutarė parodyti lietuvių sukurtą meną toje istorinėje pirmojoje parodoje. Tada jie turbūt net nesuvokė, kokį svarbų istorinį žygį atliko. Tai buvo visi jauni dailininkai; dauguma jų šiandien mums gerai pažįstami, kaip P. Kalpokas, P. Rimša, K. Sklėrius, K. Stabrauskas, J. Zikaras ir tos parodos organizatorius A. Žmuidzinavičius. Jie gyveno Vilniuje ir bandė profesionaliai kurti Lietuvos naudai. Iš tų aštuoniolikos per porą kartų išaugo visa plejada tapytojų, skulptorių, grafikų ir architektų, ne tik praturtinusių kultūrinį Lietuvos gyvenimą, bet ir sukūrusių tradiciją, kurią šiandien bando tęsti Chicagos Čiurlionio galerija, Inc.

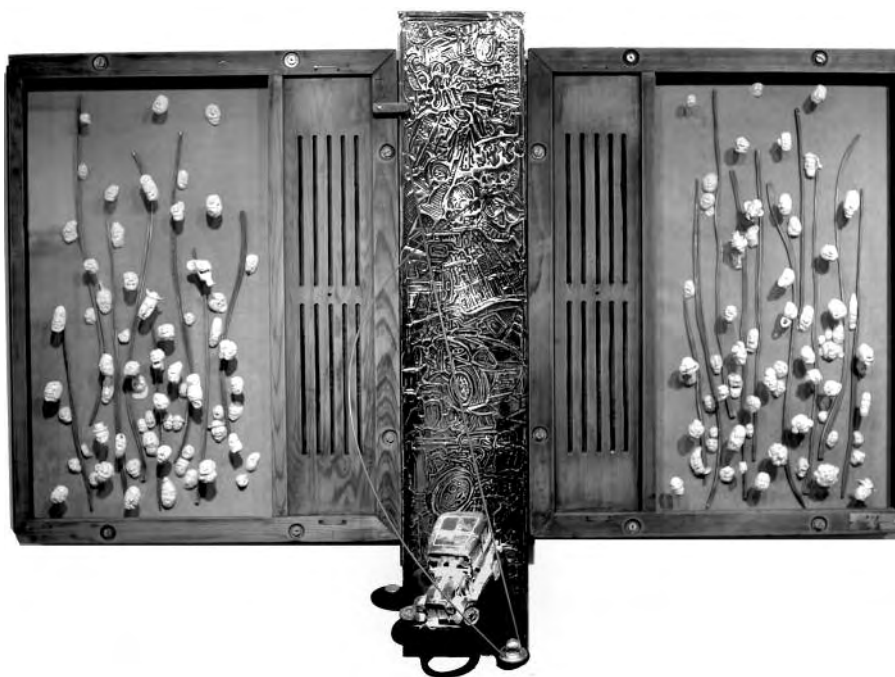
Aras Volotka. „Pasiruošimas”, 2008 m.

Lietuvių dailės parodų, skirtų M. Šileikio ir T. Petraičio vardams pagerbti, Vilniuje buvo iš viso aštuonios, įdomu, kiek bus „Išeivijos kelio” parodų. Vilniaus parodos paprastai būna nedidelės, dalyvauja 16–18 dailininkų (2005-aisiais dalyvavo bene daugiausia – 52), ir Chicagos lietuvių išeivių parodos nedaug didesnės – nuo 25 iki 31. Šių metų parodoje dalyvauja 25 autoriai.

Amerikoje pirmutinė emigrantų banga, galima sakyti, nesukūrė nei meno, nei literatūros, nes ne tas jiems rūpėjo, – statė bažnyčias bei klubus ir visaip stengėsi padėti savo gimtinei. Dauguma jų buvo mažamoksliai kaimo vaikai, pabėgę iš Tėvynės, vengdami karinės prievolės rusų carinėje armijoje. Kaip antai, M. K. Čiurlionio mylimiausias brolis Povilas, atsidūręs Lawrence Massachusset, kur dirbo juodą darbą, kad galėtų pragyventi ir nusiųsti keletą dolerių gausiai Čiurlionio šeimai. Tokiomis sunkiomis sąlygomis kurti meną nebuvo ko nė svajoti.

Mikas Šileikis (1893–1987), nesvarbu kokį talentą jis turėjo, yra ryški asmenybė, pirmas ir vienintelis dailininkas iš tos vadinamosios pirmosios emigrantų bangos. Išvažiavo turėdamas vos 20 metų, 1913-aisiais, o po dviejų metų pradėjo mokytis meno Bostone (Pellegrini School of Art ir Boston School of Art) ir davė pradžią tam šimtui lietuvių dailininkų jau iš antrosios, vadinamosios „dipukų” bangos, kurie ne dėl duonos kėsnio, bet dėl politinių aplinkybių pabėgo iš savo krašto.

Kaip ir M. Šileikis, daugelis jų lankė Chicagos Meno institutą. Niekas turbūt nėra suskaičiavęs, kiek dailininkų perėjo per tą instituciją, bet beveik visi, kurie šiandien mums yra žinomi, mokėsi, kad ir neilgai, Chicagos Meno institute. Tad Mikas Šileikis, šios parodos mecenatas, buvo pirmas lietuvis, kuris

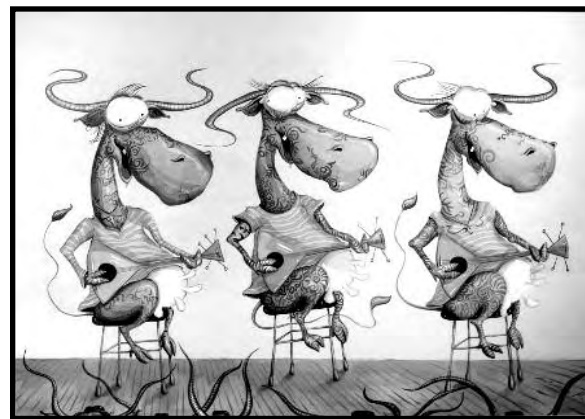
Vidas Zimkus. „Kelias”, 2008 m.

Gintaras Jocius. „Barbora”, 2003 m.

Daina Lukaitė. „Iki pasimatymo”.

Rolandas Kiaulevičius. „Karvės-roko muzikantės”, 2007 m.

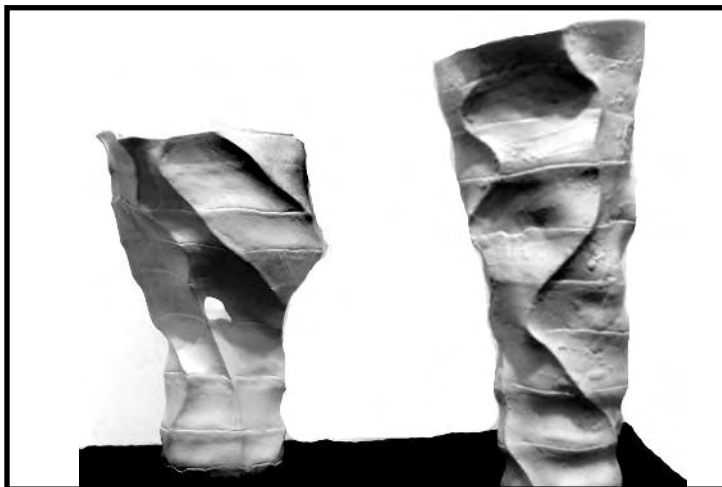
Laura Naris-Lapinskienė. „Chronologija. Lietuvos istorija”. (detalė). 2008 m.

pradėjo meno tradiciją Amerikoje ir kurio palikimas padeda tęsti tą tradiciją.

Čia jis pagerbtas ne dėl savo meno ar asmeninių nuopelnų, ne dėl parašytų meno kritikos puslapių, bet už savo dosnumą: M. Šileikis yra palikęs stambų fondą, kad paremtų jaunų dailininkų veržimąsi mokytis meno. Šituo atveju jis irgi yra išskirtinis savo dosnumu. Bet kai Šileikis įsteigė savo vardo premiją, doleris turėjo kitokią vertę. Šiandien tas vertingasis tūkstantis, suskaidytas į tris dalis, nebedaro tokio įspūdžio, kokio laukė mecenatas.

M. Šileikis – kukli asmenybė – paliko nemažai paveikslų: portretų, sodų, pajūrio kopų, įvairių metų laikų gamtos vaizdų; tapė be ryškesnių emocijų, be jokių pretenzijų, kūrė, kaip sugebėjo. Nuo 2000-ųjų metų jo darbo rezultatai buvo priglauti gimtinės muziejuje Zarasuose. Ten jie tėvynainiams kraštiečiams gražiai primena pirmą lietuvių dailininką Amerikoje.

Panašiai pasielgė ir kitas mecenatas, akvarelininkas ir portretistas Teofilis Petraitis (1896–1978), žymus išeivijos dailininkės Elenos Urbaitytės mokytojas Šiauliuose ir Kaune, nutapęs jos tėvų portretus klasikiniu stiliumi. Deja, portretai jau dingę po antrosios sovietų invazijos. Įdomu tai, kad abu dailininkai mecenatai nėra modernistai ir bandė kurti realistinį meną, gal šiek tiek impresionistų įtakoti, bet labiau ieškojo grožio gamtoje, o ne siekė

Nora Aušrienė. „Bernardinai. Tyla”, 2008 m.

Liucija Kryževičienė. „Žolės šlamėjimas”, 2003 m.

naujojo meno įmantrumo. M. Šileikis Sandunose (Ilinojaus ir Indianos kopų vaizduose) ir žiemos peizažuose, T. Petraitis daugiau imituodamas klasikinį meną ir kurdamas lengvą akvarelinį peizažą neieškojo ko nors naujo, tuo skirdamiesi nuo tuo pačiu laiku gimusio „Ars“ dailininkų judėjimo Lietuvoje. Gal jiems ir tinka paties Šileikio posakis: „Mes norim būti kūrėjai, ne kūrybos ieškotojai”. Jo vertinimas: „Picasso yra tikras nesusipratimas”... Toli gražu, Picasso ne „profanavo klasikos meną”, ne „vedė prie politinės propagandos”.

T. Petraitis paliko nemažą sumą pinigų, kurią Čiurlionio galerija paskyrė metinei premijai už akvarelę ir grafikos darbus jauniems dailininkams, gyvenantiems išeivijoje. Tai abu mecenatai sutiko savo gyvenimo pabaigoje prisidėti prie Lietuvos meno puoselėjimo. Sudėjus abi premijas, tai jau šį tą reiškia. Tai gražus gestas, kuris turėtų paskatinti ir kitus mecenatus remti mūsų jaunimo talentus: kas žino, gal jų dėka atsiras tikrai vertingas dailininkas. Kadaise kunigaikštis Oginskis iki pat savo mirties rėmė M. K. Čiurlionį, taip ir nesusėjęs pamatyti savo stipendijos rezultatų.

Dabar jau ketvirtą kartą turim puikią progą pamatyti naujų dailininkų kūrybą ir juos išskirti iš daugumos, nes stebėtina, kiek daug yra šiandien dailininkų – ne tik Lietuvoje, bet ir išeivijoje. Gal ta premija ir tokia svarbi, kad duoda mums galimybę susipažinti su naujais dailininkais. O gal net paskatina naujosios dailininkus rimtai kūrybai. □

Giedrė Žumbakienė. „Laivai. Czumel”.

Premijoms paskirti komisija: Pirmininkas – Danas Lapkus. Nariai – Marija Ambrozaitienė ir Algimantas Kezys.

Miko J. Šileikio premijos paskirtos:

I premija Petruui Aleksai už skulptūrą „Visata ar kiaušinis”, 2000 m., mišri technika.

II premija Dainai Lukaitei už tapybos kūrinių „Iki pasimatymo”, drobė, akrilas, (metai nepaminti).

III premija Gintarui Jociui už tapybos kūrinių „Barbora”, 2003 m., mišri technika.

Teofilio Petraičio premijos paskirtos:

I premija Arui Volotkai už piešinį „Pasiruošimas”, 2008 m. spalio 6 d.

II premija Liucijai Kryževičienei už akvarelę „Žolės šlamėjimas”, 2003 m.

III premija Rolandui Kiaulevičiui už akvarelę „Karvės-roko muzikantės”, 2007 m.

Čiurlionio galerijos specialiosios premijos

Už netradicinėmis technikomis sukurtus kūrinius:

I premija Jurgiui Daugvilai už skulptūrinę kompoziciją „Koplytėlė”, medis.

II premija Norai Aušrienei už keramiką „Bernardinai. Tyla”, 2008 m.

III premija Laurai Naris-Lapinskienei už skulptūrinę kompoziciją „Chronologija. Lietuvos istorija”. 2008 m.

Garbės diplomai:

Giedrei Žumbakienei už koliažą „Laivai. Czumel”.

Ramajui Mozoliauskui už skulptūrą „Šv. Pranciškus”, varis, 1971 m.

Vidui Zimkui už skulptūrinę plastiką „Kelias”, mišri technika, 2008 m.

Prisiminus Sąjūdžio metą

LIDIJA ŠIMKUTĖ-POCIENĖ

Tęsinys. Pradžia Nr. 36

3.

Vėliau su Gediminu Ilgūnu važiovome per Ukmergę, Deltuvą, Bukonis, Šėtą, Kėdainius, Krekenavą ir Paberžę (kokie skambūs vietovių pavadinimai!) Paberžė dar įdomi tuo, kad iš čia po 9 metų kunigavimo Antanas Mackevičius išvedė žmones į sukilimą – 1863 metais. Paberžės klebonas Mykolas Dobrovolskis, žinomas kaip tėvas Stanislovas, tris kartus sėdėjęs sovietiniuose kalėjimuose, daug metų valdžios persekiotas, prie bažnyčios įkūrė unikalių bažnytinių rūbų muziejų, rinko ir saugojo unikalius liaudies meno kūrinius, dailės darbus ir patsai kurdavo iš metalo saulutes, kurios puošė kleboniją ir jo vienuolišką kambarėlį. Idiliškas kaimo kampelis su vinguriuojančiu Laudos upeliu, su unikaliomis kapinėmis, kurias tėvo Stanislovo rūpesčiu puošia įvairių medžio meistrų, menininkų sukurti paminklai, kryžiai su neužmirštamais užrašais, kaip antai: „Sukilimo dalyviui...“, „A. Mackevičiaus būrio vėliavnešiui...“, „Nusivylusiems“, „Užmirštieiems“, „Tiems, kurie mirė jauni“, „Negrižusiems“ ir t. t. Nepaprasta šito kampelio aura pritraukdavo žmones, ypač jaunimą iš įvairių vietovių, net ir iš kitų valstybių. Čia kiti ir ilgokai pagyvendavo, diskutuodavo, kurdavo ir pasiguosdavo savais rūpesčiais. Vėliau tėvas Stanislovas buvo perkeltas į Dotnuvą. Čia jis ėmėsi atstatyti vienuolyną. Savo energinga charizma jis pritraukdavo žmones – samdyti ir savanoriai talkininkai iš griuvėsių prikėlė naujam gyvenimui išpūdingą vienuolyną.

Šios viešnagės metu daug sykių teko skaityti savo poeziją ir pasakoti kartu su Gediminu apie Australijos lietuvių gyvenimą, pailustruojant Gedimino Ilgūno skaidrėmis, padarytomis Australijoje jo viešnagės metu. Tokie pristatymai ir skaitymai vyko Verkiuose, Mokslininkų rūmuose, Šiauliuose, Marijampolėje, Kaune, Molėtuose, Jonavoje ir Vilniuje.

Nepamirštama buvo kelionė su studentais, priklausančiais naujai įsteigtai Vilniaus universiteto „Varpo“ korporacijai, į Kudirkos ir Basanavičiaus gimtines. Drauge važiavo profesorai Juozapas Girdzijauskas ir Donatas Sauka bei jaunes-

nės kartos dėstytojas Darius Kuolys. 1990–1992 m. jis buvo švietimo ir kultūros ministras. Šio metu vadovauja Pilietinės visuomenės institutui.

Kita išvyka buvo į Šiaulius su tautos gerbiama ir mylimu poetu Justinu Marcinkevičium ir miela jo žmona Genute. Dalyvavome energingo patrioto inžinieriaus Vaclovo Vingro suorganizuotoje Šiaulių kalbos šventėje. Tūkstančiai žmonių suplūdo į Saulės laikrodžio aikštę. Visus pasitiko prasmingi Jono Jablonskio žodžiai: „Kalboje tauta pasisako, kas esanti.“ Šaulio paminklą (skulptorius Stasys Kuzma) puošė trispalvės vėliavos ir žali vainikai. Vilniaus teatro aktoriai išpūdingai skaitė, interpretavo lietuviškos knygos pradininkus – Martyną Mažvydą, Simoną Daukantą, Antaną Strazdelį, Žemaitę, Šatrijos Raganą... Gražiai suvaidintas iškilus Barboros Radvilaitės paveikslas. Po to – dainos ir vaišės.

Tą auksinį rudenį teko patirti ir sukrečiančių įvykių: apsiginklavusi sovietų armija ir milicija marširavo Vilniaus gatvėse. Nebuvo duotas leidimas Laisvės lygai organizuoti mitingą Gedimino aikštėje rugsėjo 28 d., bet žmonės rinkosi. Minia šaukė – „okupantai!“ Bandė prasiveržti pro eilėmis išrikiuotą kariuomenę. Kariškiai puolė beginklius piliečius, ypač jaunuolius, mušė guminėmis lazdomis, kai kuriuos suėmė tempė į automobilius, išvežė ir įkalino – sako, tik trumpam laikui. Mačiau, kaip kariuomenė vaikė žmones, susirinkusius apie badaujančio Petro Cidziko palapinę – Cidzikas reikalavo išlaisvinti politinius ir sąžinės kalinius. Jis išbadavo 32 dienas – iki spalio 29 d.

4.

Šio Atgimimo viršūnė buvo dviejų dienų Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas spalio 22–23 d. ir tautinės vėliavos pakėlimas. Numatytas suvažiavimo delegatų skaičius buvo 1,127, svečių – 500, stebėtojų – 4,500. Per televiziją Suvažiavimą stebėjo visa Lietuva. Kadangi Sąjūdis veikė su valdžios žinia, jos atstovai (dalis buvo komunistų partijos nariai) turėjo balsavimo teisę, o Laisvės lygos atstovas Antanas Terleckas ir kiti dalyvavo kaip stebėtojai. Daug kalbėtojų turėjo progos atvirai pasisakyti ir pareikšti savo nuomonę. Įsiminė kompozitoriaus Osvaldo Balakausko kalba. Kalbos, liečiančios tautos reikalus, buvo priimtos su didele ovacijom.

Didelė garbė tarti žodį buvo suteikta ir man. Kalbėjau taip: *Būdamas čia, jaučiuosi kaip medžio*

šaka, nublokšta į tolimą Australijos kontinentą, bet visa savo dvasia priklausanti Lietuvos žemei. Kadangi likimas ar Dievas leido man šį lemtingą žodžiais nenusakomą laikotarpį būti tarp jūsų, jaučiuosi kaip iš gilios praeities atsiųstas pasiuntinys, įgaliota kreiptis į jus mūsų protėvių dvasia, kuri yra taip giliai įsišaknijusi mummyse šiapus ir anapus, pažadinti tą bendrą tautinės sąžinės variklį į mūsų tautai skirtą ateitį. Tai tauta, kuri nelemtai daug iškentėjusi, nors, anot prancūzų filosofės Simone Weil, „kančioje slypi ir grožis, nes per ją mes įgyjame taurumo, kilnumo ir ištvermės“, ko akivaizdžiai netrūksta Lietuvos žmonėms.

Pritariu kardinolo Vincento Sladkevičiaus žodžiams, kad „išeivis – ne tas, kuris gyvena toli nuo tėvynės, bet tas, kuris gyvendamas ten, yra nutolęs, išėjęs iš savo tautos.“ Kiekvienas žmogus turi teisę į laisvę, savo tapatybę ir nepriklausomumą, tuo labiau kiekviena tauta. Tad ne žodžiais, kurių jūs gal pernelyg daug esate išklause pastaruoju laiku, nors suvokių jų prasmingumą ir gyvastingumą, bet širdimi, viltimi, pasididžiavimu ir poetine kalba kreipiuosi į jus kaip išėivių atstovė poeto Bernardo Brazdžionio eilėmis „Šaukiu aš tautą“.

Daug vilčių buvo dėta į naujai išrinktą kompartijos CK sekretorių Algirdą Brazauską po žmonių išreikalauto Songailos pasitraukimo. Deja, su laiku iškilo ir jo nesąžiningas posto panaudojimas privačiam šeimos verslui.

Dvasininkijai buvo rezervuotos 36 vietos Suvažiavime ir 6 vietos Sąjūdžio Seime. Tai didelis dalykas, nes iki tol dvasininkija buvo atstumta nuo visuomeninės veiklos. Žmonių gerbiamas ir mylimas Arkikatedros klebonas, monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas, jautriai paliesdamas žmonių širdis, kalbėjo apie kunigų ligtolinę padėtį, apie jų atskyrimą nuo gyvenimo aktualijų ir inteligentijos. Monsinjoras irgi buvo ištremtas, daug metų kalėjo. Jo paprastumas ir šilumą spinduliuojanti asmenybė neišvengiamai palietė visokiausio rango žmones. 2005 m. didžiulė minia žmonių ir gausybė baltų gėlių palydėjo Jį paskutinėn kelionėn.

Sąjūdžio suvažiavimo atidarymo įžanga vyko Sporto rūmų aikštėje. Plevėsavo miškas vėliavų, virš Gedimino pilies plevėsavo neseniai iškelta trispalvė. Nenusakoma žmonių euforija. Stebėjau Sąjūdžio dalyvių ištverme: jie važinėjo po Lietuvos apylinkes, dalyvavo televizijos forumuose, mitinguose ir nenuilstamai informavo tautiečius apie savo tikslus, apie liūdną ekonominę bei ekologinę padėtį, atsakinėjo į aibę klausimų. Sąjūdžio atstovų inteligencija buvo akivaizdi, palyginus su politiniais atstovais, bukai atsakinėjančiais

Nukelta į 8 psl.

Sąjūdžio suvažiavimas, 1988 metais, spalio 22-23 d.

Romualdo Požerskio nuotrauka

Trys klausimai

2008 metų Mokslo premijos laureatams išeiviams

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija 2006 m. įsteigė mokslo premijas užsienio lietuviams. 2007 m. už pasiekimus mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtos srityje, už bendradarbiavimą su Lietuvos mokslininkais ir mokslo pasiekimų sklaidą buvo apdovanoti ir pagerbti trys nusipelnę lietuvių iš-eivijos mokslininkai. Nuo 2008 m. premijos teikiamos jau 5 mokslininkams. Tris iš jų pakalbinome, prašydami atsakyti į tris klausimus.

Į klausimus atsako
prof. BRONIUS MAKASKAS.

– Jūsų didžioji meilė – Pietryčių Lietuva, arba Vilniaus kraštas, kurio likimas toks tragiškas ir permainingas laikų eigoje. Bet tai tik vienas iš Jūsų mokslinio tyrinėjimo objektų. Papasakokite „Draugo“ skaitytojams apie kitas temas, kuriomis domitės, jas tyrinėjate, rašote publikacijas, knygas... Kuo konkrečiai šiuo metu užsiimate?

– Mano kelias į mokslą labai panašus į daugelio to laikmečio tautiečių pasirinkimus, dargi buvo smarkiai perpintas bendruomeniškais įsipareigojimais.

Tėviškė, kurioje augau ir brendau, buvo prigludus prie pat vielų, kurios skyrė mus nuo Lietuvos. Vaiko galvoje kildavo didelė sumaištis, kodėl ta Lietuva, tėvų ir artimųjų kalbose pasakiškai miela ir gera, mums, vaikams, yra nepasiekiamą ir taip keistai, baugiai nuo mūsų atskirta.

Studijų metu ryškėjo mano tolesni siekiai geriau pažinti tos šalies už geležinių vielų praeitį. Vis labiau Lietuva man atrodė kaip kraštas, kurio praeityje, tautos likime atrandu ir save. Jau vėliau, kai pradėjau gilintis į metodologinius dalykus, supratau, kad į „tyrimo objektą“, žvelgiu subjektyviai, tikriausiai šališkai. Tokia yra ir mano vadovėlinė Lietuvos istorija. Norėjosi, kad rašantis savo krašto istoriją bei ją skaitantis surastų bendrą giją. Tai labai sunkus uždavinys. Yra labai gerų istorikų, kurie net nebando pakeičiauti per aprašomąją epochą kartu su būsimais skaitytojais. Tuomet vedlio į istoriją vaidme-

nį perima nebūtinai geros valios prašaliečiai. Istorija – pavojingas žaislas.

Mano susidomėjimo temos, studijų objektas – pirmiausia lenkų ir lietuvių santykiai istorijos bėgyje, didžiosios valstybės ir jų įtaka mūsų kraštų likimui. Vėliausiai įstrigau prie lietuvių „karo po karo“ su labai specifiniais pasipriešinimo okupantui bruožais, kurie lietuvių savotiškai išskiria iš kitų šio regiono ginkluoto pasipriešinimo judėjimų. Knyga, mano supratimu, turėtų pasitarnauti mūsų kaimynų lenkų didesniai susidomėjimui ta Lietuvos istorijos epocha, kuri mūsų tautas emociškai suartina.

Intriguojanti tema, kurią tenka sunkokai doroiti, tai Lenkijos lietuviai komunistinių specialiųjų tarnybų akiratyje. Leidybos laukia reikšmingas lietuviams ir lenkams prof. Mykolo Riomerio (Römer) dienoraštis – projektas, parengtas kartu su Lietuvos istorikais. Vydūno fondas užsimojo išleisti mano *Lietuvos istoriją* angliškai kalbančiam jaunimui. Ateina laikas spausdinti įvairiomis progom sukauptus teminius, Lietuvos istoriją liečiančius dokumentus. Jie savotiška druska istorijos mėgėjams.

– Kaip vertinate šiemetinį Lietuvos ir Lenkijos abipusių interesų suartėjimą bendraeuropinėje plotmėje? Gal tai pradžia kokybiškai naujų bendradarbiavimo santykių, kurie abiems visuomenėms (ne tik politikams) būtų priimtini?

– Lietuvos ir Lenkijos santykiai istorijos bėgyje sukaupti tiek mūmose, tiek lenkuose įvairiausių vertinimų, tarp jų egzistuoja nemažai ir sunkiai įveikiamų stereotipų. Jie, valstybėms ilgesnį laiką taikiai sugyvenant, esant natūraliam interesui bendrauti ir bendradarbiauti, pamažu nyksta iš visuomenių kasdienio gyvenimo. Vis dėlto didžiulė šalių potencialo asimetrija, Lietuvos valstybinių struktūrų aplaidumas, tarpusavio santykių logikos nesupratimas daugeliu atvejų dar kelia nerimą dėl tolesnės jų perspektyvos. Kai žiūri Lenkijos TV ar skaitai populiarią spaudą, ypač rinkimų metu, atrodo, kad Lietuva – tai vien Lenkų rinkimų akcijos šalis. Kiek perdedu, bet stiprus „kresų“ (pakraščių) tonusas lenkų visuomenėje ir ypač istorikų kūryboje dar dominuoja. Svarbu, kad resentimentų kur kas mažiau nei prieš porą metų prasiveržia į einamąją politiką.

Geri santykiai tarp Lietuvos ir Lenkijos, be abejo, mūsų šalių sėkmės kertinis akmuo. Tačiau politikos formuotojams, o ir šiaip mėgstantiems viešai postringauti apie gerų santykių būtinybę, priminsiu a. a. Stasio Lozoraičio (jr) žodžius, pasakytus Varšuvoje mūsų nepriklausomybės išvakarėse: „Mums, lietuviams, geri santykiai su lenkais yra gyvybiškai svarbūs. Tam būtina sąlyga, kuri priklauso nuo mūsų, – kad neišleistume iš akių asimetrijos klausimo ir kad atvirai apie tai su jais kalbėtume“.

– Kokia Jūsų nuomonė apie Lietuvos aukštojo mokslo reformą, kuri, regis, vyksta ne visai gera kryptimi? Apie studijų kokybę? Ar Jums atrodo normalu, kad mažoje Lietuvoje yra keliolika universitetų?

– Lietuvos aukštojo mokslo sistemai iš tikrųjų labai reikia rimtos ir nuoseklos pertvarkos. Labai svarbu, kad ji apimtų visą povidurinio švietimo sektorių, kad dabar masiškai į universitetus stojantys jauni žmonės turėtų patrauklias alternatyvas – stiprias kolegijas ir gerą profesinį parengimą garantuojančias profesines mokyklas. Iš tikrųjų apmaudu, kad per 21 metus rimta reforma taip ir nebuvo įvykdyta, nors apie ją nuolat kalbama tiek daug. Rimti projektai buvo parengti valdant konservatoriams ir krikščionims demokratams, tačiau tuomet pritrūko politinės valios juos priimti ir įgyvendinti.

Ir dabar politinės partijos nesiryžta esmei šio sektoriaus pertvarkai. Pateikti projektai siūlo

tik dalinius problemų sprendimus, trūksta suvokimo, kad jei dabar nebus pradėta veikti ryžtingai, Lietuvos universitetai globalia tampančioje kovoje dėl gabių jaunuolių gali jau ir nepasivyti Vakarų Europos ir net kaimyninių šalių mokslo įstaigų.

Nesuprantamas atrodo ir siekis įteisinti galimybę į **valstybinius universitetus** patekti ne tik geriausius rezultatus pasiekusiems abiturientams, o ir tiems, kurie tiesiog gali už tą vietą susimokėti. Taip pat žalinga, kad biomedicinos ar technologijos mokslų studentai tokiu atveju už studijas turėtų susimokėti gerokai daugiau nei, tarkime, socialinių mokslų studentai. Tai tikrai neskatina rinktis tų specialybių, kurių paruošimas yra labai brangus, tačiau būtent jos gyvybiškai svarbios valstybės ūkio vystymui. Ypač skaudžiai tai atsilieptų tuo atveju, jei būtų įtvirtinta nuostata, jog dalis studentų apie tai, ar teks jiems susimokėti už studijas, ar ne, sužinos tik joms jau pasibaigus – pagal baigimo rezultatus. Tada paskatų stoti į tokias specialybes beveik ir nebėliks: retas kuris studentas ryšis taip „rizikuoti“. Jei jau rengiamasi įvesti studijų mokesť, tai reiktų padaryti taip, kaip tai daro Vakarų Europos valstybės: mokesť turėtų būti vienodas visiems studentams, tačiau suma turėtų būti visiems priinama.

Reikia tikėtis, kad po Seimo rinkimų įvyks kokybinis pokytis ir Seime išsivyras jėgos, kurios išties supranta švietimo ir mokslo svarbą valstybei. Reikia pripažinti, kad šio toks postūmis įvyko, kai ministru tapo Algirdas Monkevičius, tačiau tiek jo, tiek ir kitose partijose atsakingai į šiuos reikalus žiūrinčių politikų labai trūksta. Todėl aukštojo mokslo kokybės pagerėjimo greitu metu tikėtis būtų labai optimistiška.

Dėl universitetų skaičiaus šmaikštaujant galima pasakyti: daugiau universitetų – mažiau kalėjimų. Iš tikro Lietuvoje, atrodo, ir vieno, ir kito yra per daug. Universitetinis mokslas yra labai brangus, Lietuva neturi galimybės (bent tuo tarpu) absorbuoti tiek jaunimo su aukštu išsilavinimu, tad turime labai brangiai Lietuvai kainuojančią (demografiniu ir ekonominiu požiūriu) emigracijos bangą. Aukštojo mokslo sistema galėtų būti mažiau politizuota, o daugiau konkurentiška. Sunku man vertinti, kiek Lietuvai pagelbėtų privačių ir valstybinių universitetų konkuravimas. Tai galėtų būti vienas iš galimų sprendimų.

Trumpai apie autorių

Bronius Makauskas dirba Varšuvoje, Lenkijos mokslų akademijos Istorijos institute, XIX–XX a. Vidurio ir Rytų Europos sektoriuje. Varšuvos universiteto Rytų Europos studijų centre dėsto Baltijos šalių 1918–1991 metų istoriją bei Rytų Europos tyrimų metodologiją, ruošia specialistus magistrantūros kurse. Mokslinio susidomėjimo objektas Baltijos naujausiųjų laikų istorija, lietuvių ir lenkų santykiai, ginkluotasis lietuvių tautos pasipriešinimas, tautinių mažumų Lenkijoje padėtis. Mokslo stažuotes yra atlikęs Lietuvoje, Italijoje ir JAV.

B. Makauskas yra paskelbęs studijų ir straipsnių įvairiuose tarptautiniuose leidiniuose, kolektyvinėse monografiuose bei konferencijų medžiagų rinkiniuose. Parašė ir išleido: „Litwini w Polsce 1920–1939“, PWN, Warszawa, 1986; Vilnijos lietuviai 1920–1939 metais, „Mokslas“, Vilnius 1991; Lietuvos istorija, WSiP, Warszawa 1997; Lietuvos istorija, „Šviesa“, Kaunas 2000, 2002, 2004; Lietuvos istorija. Vadovėlis X–XII kl., I–II dalys, „Šviesa“, Kaunas 2006.

Drauge su J. Brazausku parašė vadovėlį 7–8, 9, 10 klasėms „Lietuvos praeities puslapiai“ („Šviesos“ leidykla) ir kt.

Yra lietuvių katalikų mokslo akademijos narys, Lietuvos Istorijos metraščio redakcinės kolegijos narys, *Genocidas ir rezistencija* redakcinės kolegijos narys, *Towarzystwo Miłośników Historii* narys.

Apie Vytauto Didžiojo sarkofagą, informacinę erdvę ir ... pačius mus

VIOLETA RUTKAUSKIENĖ

Tęsinys. Pradžia Nr. 36

Ir apie pirmoje straipsnio dalyje užsimintą mažąjį sarkofagą vertėtų priminti kelis įdomius faktus. Nors sarkofago modelis nedidukas, tačiau savo puošnumu nenusileidžia didžiajam, be to, švyti tikrai kaip sidabrinis. Vertingas eksponatas išliko iki mūsų dienų muziejininkų dėka, kurie pasirūpino, kad sovietams užgrobęs Lietuvą, o 1940 m. jų statytiniui Justui Paleckiui Prezidentūrą likviduojant, vertingi istoriniai daiktai nežūtų ar nebūtų išvešti į Rusiją. Ilgą laiką šių vertybių likimas kabėjo ant plauko, nes į juos nuolat žvairavo NKVD ir MVD. Tačiau muziejininkams pavyko tuos persekiotojus pergudrauti, ir sarkofago modelis, kaip ir kitos Prezidentūros vertybės, nenukentėjo ir iš muziejaus nebuvo išgabentas. Apie nuolatinį tokioms „buržuazinės“ Lietuvos Prezidento dovanoms grėsusį pavojų dar ir šandien byloja muziejuje išlikusieji sovietinių laikų aktai, perdavimo sąrašai ir kiti to baisaus laikmečio dokumentai.

Įdomu tai, kad kartu su sarkofago modeliu į muziejų pateko ir specialus įdėklas – kapsulė dokumentui. Kokiam? Deja, nežinome, tad galime tik spėlioti, nes, perimant įdėklą iš 1940 m. nakinamos Prezidentūros, jokio dokumento muziejininkai jame jau nerado. Tačiau galėtume manyti, kad ir prie didžiojo sarkofago, saugomo Vilniuje, toks įdėklas galėjęs ar turėjęs būti, nors vilniečiai muziejininkai apie tai neužsimena.

Taigi jau galėtume skelbti sėkmingą Vytauto Didžiojo palaikams skirto sarkofago paieškos pabaigą, tačiau, baigdama pasakojimą, norėčiau pateikti dar keletą pastabų apie tai, kas jaudina ir neramina. O neramina ir stebina tai, kad, turėdami tokią įdomią istorinę vertybę, visuomenei ją pristatome labai kukliai. Viena kita paroda, kurioje buvo eksponuotas sarkofagas, kaip apie tai rašė Ž. Bučys, dar nereiškia, kad tą vertybę pastebėjo ir

įsidėmėjo visa Lietuva ar už jūrų marių gyvenantys lietuviai. Tikrai žinau, kad net daugelis muziejininkų apie išsaugotą sarkofagą net girdėję nebuvo. Tad žinia apie sarkofago buvimą Lietuvos nacionaliniame muziejuje daug kam buvo didelė staigmena ir, kaip retai būna, gera naujiena.

Sarkofago aprašymo (vienintelėje R. Lopatos knygoje) nelaikyčiau dideliu pasiekimu, nes toji knyga vargu kam buvo įdomi dėl savo kontroversiškų, pakankamai tendencingų ir ne itin pagarbių atsiliepimų apie signatarą D. Malinauską ir jo nuveiktus darbus.

O ką apie sarkofagą galima atrasti ir paskaityti internetinėje erdvėje? Muziejaus internetinėje svetainėje apie sarkofagą vos vienas sakinyss, ir tas pats nieko nepasakantis. Mes, lietuviai, kad ir kaip mylime savo šalies ir valstybės istoriją, jos didesniame pažinimui, pristatymui ir populiarinimui pasaulyje esame nuveikę ne tiek jau daug. Turime muziejuose išlikusių puikių vertybių, tačiau parodyti jų pasauliui kol kas nemokame, gal net nesame tam pasiruošę. Lietuvos istorijos atspindys ir jos įvaizdis šiuolaikinėje informacijos erdvėje, lyginant su kitomis Europos ir pasaulio šalimis, vis dar ganėtinai menkas, o internete pateikiama informacija Lietuvos istorijos klausimais nepakankama. Sunku prieiti ir prie Lietuvos muziejų rinkinių. Išsaugoto Lietuvos istorinio ir kultūrinio paveldo pristatymas internete, su tam tikromis geromis išimtimis, vis dar ganėtinai skurdus, ribotas ir neinformatyvus. Pagaliau ir tiesioginiai ryšiai su muziejų tarnautojais turėtų būti labiau dalykiški. Juk kartais priėjimas prie muziejinių vertybių eili-

Mažasis sarkofagas, saugomas Kaune, buvusioje Prezidentūroje.

niam netituluotam istorijos tyrinėtojų sunkiai pasiekiamas ne dėl kokių nors techniškai apribotų dalykų, bet dėl muziejuose įsigalėjusių biurokratinių barjerų. Ypač tai ryškiai pastebima sostinės muziejinių biurokratų nuotaikose ir elgesyje. „O kas leido tuo domėtis?“ – taip suformuluotas klausimas gerokai suglumina į muziejus užklydusį interesantą, bet čia pat duoda ir atsakymą. Dar nesame priaugę prie demokratiškų Vakarų pasaulio bendravimo standartų, nesame pasiruošę savo muziejų rinkinių ir išlikusių Lietuvos istorinių vertybių prisistatyti Europoje bei šiuolaikinio pasaulio modernioje informacijos ir komunikacijų erdvėje.

Redakcijos priedas:

Kadangi p. Rutkauskienės straipsnio pabaiga yra gana polemishka, tikimės, kad į jos pastabas sureaguos ir patys muziejininkai. Laukiame atsiliepimų.

A K T A S

„Draugo“ 99-ųjų metų jubiliejaus proga romano konkurso kūrinių vertinimo komisija savo posėdyje 2008 metais rugpjūčio mėn. 21 d. Čikagoje, „Draugo“ patalpose, iš konkursui atsiųstų septynių rankraščių premijuotiniais pripažino šiuos du veikalus:

P. Bijūnėlio slapyvardžiu pasirašytą rankraštį „Pinklės“, kurio autorius yra

Vytautas Čepiauskas

ir

Jono Jotvingio slapyvardžiu pasirašyta „Bandito duktė“, kurio autorius yra

Kazimieras Burdulis.

Jiems skiriame po tūkstantį dolerių. Dviejų tūkstančių dolerių mėcenatai yra **Jim ir Gražina Liautaud.**

Ypatingu raštu pažymėtas buvo skirtas Lietuvos tūkstantmečiui rankraštis „Baltojo kalno link“, pasirašytas slapyvardžiu *Oneta Lunskaia*; autorės pavardė

Angelė Šarlauskienė.

Kun. dr. Kęstutis A. Trimakas – komisijos pirmininkas
Dr. Dalia Cidzikaitė – komisijos sekretorė
Stasė Petersonienė – komisijos narė

Prisiminus Sąjūdžio metą

Atkelta iš 6 psl.

į žmonių klausimus.

Į Suvažiavimą buvo atvykę korespondentų iš viso pasaulio, iš žymių savaitraščių ir žurnalų. Iš Vakarų buvo daugiau negu 100 žurnalistų, iš socialistinių kraštų apie 50. Pasitaikydavo, kad atsakymai forumuose ne visada tinkamai nušvietė padėtį. Teko išgirsti vienos žurnalistės klausimą, kaip Sąjūdžio atstovai žino, kad jie atstovauja Lietuvos žmonių siekiams. „Gimtojo krašto“ redaktorius, kuris tuo metu buvo pasižymėjęs aukštu laikraščio lygiu ir atvirumu, atsistojęs pasisakė, kad jis esąs už marksizmą ir leninizmą. Klausimas liko neatsakytas. Man kilo kitas klausimas: kažin ar tą patį galvoja didesnė visuomenės dalis? Paklausus, kas yra galutinai atsakingas už siūlomus projektus, sulaukiau... tylos. Juk visi tuo metu gerai žinojo, kad dar viskas priklauso nuo Maskvos.

Žmonių eiseną vakare Neries pakrante su žvakėmis, su degančiais fakelais ir trispalvėmis, su savo kraštų ir organizacijų vėliavomis atrodė kaip nesibaigianti upė.

Skambėjo liaudies dainos, žmonių akyse žvilgėjo džiaugsmo ir susijaudinimo ašaros. Pagaliau išsiskirstydami, po juodu dangumi žmonės rituališkai išstatė tirpstančias žvakutes ant Neries tilto – kaip kokią šviečiančią juostą nakties tamsoje.

Grįžusi į namus užtikau Pietų Australijos dienraštyje (1989. 02. 18. „The Advertiser“), kad per 100 tūkstančių lietuvių pasirašė peticiją, remiančią Lietuvos Persitvarkymo sąjūdžio programą, kurioje reikalaujama laisvės Lietuvai: **Tegul būna tokia Lietuva, kokios nori žmonės. Mūsų tikslas – laisva Lietuva. Mūsų likimas – Lietuva. Tegul Dievas ir visi geros valios žmonės mums padeda.**

Neišvengiamai šiandien pagalvoji, kodėl Lietuvos gyvenimas klostosi ne taip, kaip tuomet siekta. Daugybė žmonių vėl tapo apatiški, nusivylę. Ir man skaudu, kad šiuo metu Lietuvos tauta nepareiškia solidarumo tibetiečiams, kurie kovoja už savo Nepriklausomybę.

Praėjus dvidešimčiai metų nuo Sąjūdžio pradžios, akivaizdu, kad Lietuvos žmonės patyrė ir išvydo daug klaidų bei korupcijos. Teko nusivilti valdžia. Suprantama, sovietų pėdsakai ir įsišakniję sovietinis mentalitetas paliko randus tautos dvasioje, tai ryšku ypač valdžios sluoksniuose. Ir sunku numatyti, kaip laikas išgydys ir kada atstatys tai, kas sudarkyta, kas Lietuvos žemėje išgrobstyta. Teikia vilties, kad yra daug šviesių, savo tautą mylinčių žmonių, – ir tarp užimančių atsakingus postus. Tikėkimės, kad jų dorumas ir meilė savo kraštui reikšmingai paveiks ateinančias kartas. □